

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियान (Village Social Transforming Mission) ची राज्यात अंमलबजावणीमध्ये राज्य शासनाच्या सहभागाबाबत.

**महाराष्ट्र शासन
ग्राम विकास विभाग**

शासननिर्णयक्रमांक: ग्रासाप - २०१७/ प्र.क्र. ५६ / यो - ३

बांधकाम भवन, मईबान रोड, फोर्ट, मुंबई - ४०० ००९

दिनांक : २५ सप्टेंबर, २०१७.

वाचा:-

- १) शासन निर्णय क्रमांक: व्हीएसटीएम: २०१६/प्र.क्र. २११/योजना-३, दि. २९/१२/२०१६.
- २) शासन निर्णय क्रमांक : ग्रासाप - २०१७/ प्र.क्र. ५६ / यो - ३, दिनांक: १/३/२०१७.
- ३) शासननिर्णयक्रमांक : ग्रासाप - २०१७/ प्र.क्र. ६ / यो - ३, दिनांक: ३/३/२०१७.

प्रस्तावना :

महाराष्ट्र राज्य हे एक प्रगतशील राज्य आहे. राज्याने औद्योगिक व सेवा क्षेत्रामध्ये खूप आर्थिक प्रगती केली. परंतु मागील काही वर्षांमध्ये राज्यात पडलेल्या दुष्काळामुळे व कृषी क्षेत्रातील उत्पादनांमध्ये अनियमितता आल्यामुळे ग्रामीण भागातील राहणीमान तणावाखाली आहे. त्यामुळे राज्यामध्ये नागरी भागामध्ये झालेली प्रगती ग्रामीण भागात झाली नसल्याचे निदर्शनास आले आहे.

राज्य शासनाने ग्रामीण भागातील दुष्काळावर मात करण्यासाठी अनेक स्वयंसेवी संस्था व समाजसेवी व्यक्ती यांच्या सहाय्याने युद्ध पातळीवर विविध प्रकारची कामे हाती घेतली आहेत. या व्यतिरिक्त सामाजिकदृष्ट्या मागास खेड्यांचा विकास करण्यासाठी विविध स्तरावर प्रयत्न सुरू आहेत. तरीदेखील अजूनही अनेक आव्हानांवर तोडगा काढावयाचा आहे.

राज्यातील खाजगी आणि सार्वजनिक कंपन्या तसेच वित्तीय संस्था यांच्या कंपनी सामाजिक दायित्वाच्या माध्यमातून (CSR) राज्यातील ग्रामीण महाराष्ट्रातील १००० गावांचे परिवर्तन घडवून आणावयाच्या दृष्टीने ग्रामीण भागात शाश्वत विकासासह ही गावे सक्षम बनविण्याकरीता ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियान (Village Social Transformation Mission) राज्यात राबविण्याबाबतचा निर्णय वरील संदर्भ क्रमांक २ अन्वये शासनाने घेतला आहे.

राज्यात ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियान राबवून तीव्र दुष्काळाला आणि दारिद्र्यता, शेतकरी, उत्पन्न वाढ, स्वच्छता, बेघर संख्या इत्यादी अन्य सामाजिक आव्हानांना तोंड देणाऱ्या महाराष्ट्रातील १००० खेड्यांचे रूपांतर आदर्श खेड्यांमध्ये करून २०१८ पर्यंत ह्या कामाचा वेग वाढवण्यासाठी असा आदर्श निर्माण करणे हेच या अभियानाचे मुख्य उद्दिष्ट आहे.

राज्यात ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियान राबविण्याकरीता जिल्हा स्तरावर संबंधित जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली प्रत्येक जिल्ह्यात जिल्हा अभियान परिषद स्थापन करण्याचा निर्णय वरील संदर्भ क्रमांक १ च्या शासन निर्णयान्वये राज्य शासनाने घेतला आहे. या जिल्हा अभियान परिषदेची भूमिका प्रामुख्याने गावातील स्थानिक प्रशासनाला गाव विकास आराखडा तयार करून त्या गावात जिल्ह्यातील सर्व योजना जोडणे हे आहे व गाव विकास आराखडा अंमलबजावणी प्रगती आढावा घेणे हे आहे.

राज्यात ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियान राबविण्यासाठी गठीत करण्यात आलेल्या ग्रामीण सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन या कंपनीच्या Article Of Association मधील तरतुदीनुसार व्यवस्थापन व संरचना कंपनीने निर्माण केली आहे.

संचालक मंडळ (Board of Directors) :-

संचालक मंडळामध्ये ९ संचालक असतील. सचिव, ग्राम विकास हे या संचालक मंडळाचे कायमस्वरूपी पदसिद्ध संचालक राहतील. संचालक मंडळावर मा. मुख्यमंत्री हे एकावेळी एका वर्षासाठी अतिरिक्त संचालक म्हणून संबंधित विभागांच्या २ सचिवांना किंवा सामाजिक प्रतिष्ठित व्यक्तींना संचालक मंडळावर नामनिर्देशित करतील. सदर कालावधी संपुष्टात आल्यावर ते संचालक मंडळावर फेरनामनिर्देशित करण्याकरीता पात्र ठरतील. या संचालक मंडळावर ६ संचालक हे ग्रामीण सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन या कंपनीकरीता रु. १०.०० कोटी योगदान देणाऱ्या भागीदारांमधून एका वर्षाकरीता नियुक्त केले जातील व ते पुनर्नियुक्तीसाठी पात्र ठरतील. ग्रामीण सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनच्या संदर्भातील प्रशासकीय निर्णय संचालक मंडळामार्फत घेण्यात येतील. ग्रामीण सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन या कंपनीअंतर्गत मुख्य कार्यकारी अधिकारी (CEO), मुख्य वित्त अधिकारी (CFO), मिशन व्यवस्थापक व इतर मनुष्यबळ यांच्या भरती, संरचना आणि व्यवस्थापनाबाबतचे सर्व निर्णय संचालक मंडळ घेईल. ग्रामीण सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनचे मुख्य उद्दिष्ट अविकसित १००० गावांमध्ये परिवर्तन घडवून आणणे हे आहे. ग्रामीण सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन हे कंपनीच्या FCRA व AOA मधील तरतुदीनुसार कार्य करेल.

सल्लागार मंडळ (Council Of Patrons) :-

राज्य ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियान यशस्वीरित्या राबविण्यासाठी राज्य ग्राम सामाजिक फाऊंडेशन या कंपनीला सहाय्य करण्यासाठी विविध क्षेत्रातील तज्ञ व्यक्ती व सामाजिक संस्थांचा सहभाग असलेले सल्लागार मंडळ गठीत करण्यात आलेले आहे. या सल्लागार मंडळाचे अध्यक्ष मा. मुख्यमंत्री आहेत. तसेच या सल्लागार मंडळामध्ये ज्या कॉर्पोरेट कंपन्यांनी या अभियानासाठी रु. १०.०० कोटीचे योगदान उपलब्ध करून दिले आहे, अशा कंपन्यांच्या प्रतिनिधींचा या सल्लागार मंडळामध्ये समावेश असेल. कोणतीही व्यक्ती ग्रामीण सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन या कंपनीमध्ये रु. ३.०० कोटी एवढा निधी उपलब्ध करून देऊन सल्लागार मंडळाचा सदस्य होण्यास पात्र होऊ शकतील. सल्लागार मंडळाचे अध्यक्ष मा. मुख्यमंत्री सल्लागार मंडळावर तज्ञ व्यक्तीला “विशेष निमंत्रित” म्हणून नियुक्त करू शकतील. ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानाच्या प्रगतीसाठी उच्च दर्जाची माहिती/ज्ञान/साधनसामग्री सल्लागार मंडळ ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानास उपलब्ध करून देईल.

कार्यकारी मंडळ (Executive Council):-

राज्य ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन अंतर्गत कार्यकारी मंडळ गठीत करण्यात आले असून या कार्यकारी मंडळामध्ये मा. मुख्यमंत्री यांनी नामनिर्देशित केलेले मुख्यमंत्री कार्यालयातील अधिकारी, मा. मंत्री (ग्राम विकास) यांनी नामनिर्देशित केलेले ग्राम विकास विभागातील अधिकारी तसेच ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानामध्ये सहभागी झालेल्या सर्व कॉर्पोरेट कंपन्यांचे प्रतिनिधी यांचा समावेश असेल.

कार्यगट (Working Group):-

राज्य ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन मार्फत कार्यगटामध्ये संबंधित क्षेत्रातील तज्ञ व्यक्तींचा (Domain experts) समावेश असेल. कार्यगट कंपनीच्या कामाच्या पद्धती निश्चित करतील तसेच ते कार्यकारी मंडळाला बांधील असतील. नियामक मंडळाच्या विकासाधिष्ठित कार्यासाठी पायाभूत ठरणारी सुस्पष्ट, अचूक/सुनिश्चित आणि रचनात्मक दर्जेदार कार्यपद्धती तयार करण्याची जबाबदारी त्यांची असेल. कार्यगटांचे संनियंत्रण नियामक मंडळ व कार्यकारी मंडळाने निश्चित केलेल्या अधिकाऱ्यांमार्फत करण्यात येईल.

जिल्हा अभियान परिषद (DMC):-

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानांतर्गत निवडलेल्या ग्राम पंचायतींमध्ये विकासाचे काम परिणामकारकरीत्या आणि सुरळीतपणे चालू असल्याची खात्री करून घेण्यासाठी वरील संदर्भ क्रमांक १ च्या शासन निर्णयानुसार प्रत्येक जिल्ह्यात जिल्हा अभियान परिषद (DMC) गठीत करण्यात येईल. जिल्ह्यातील निवडलेल्या गावांचा शासकीय यंत्रणांनी व मुख्यमंत्री ग्रामीण विकास फेलोज यांनी तयार केलेल्या ग्राम पंचायत विकास आराखड्यास जिल्हा अभियान परिषद मंजूरी देईल व अंमलबजावणीकरीता सर्व योजनांचा समन्वय करेल.

ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनमध्ये खालील घटक अंतर्भूत आहेत:-.

मुख्यमंत्री ग्रामीण विकास फेलोशिप (CMRDF):

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानाची अंमलबजावणी करण्यासाठी मुख्यमंत्री ग्रामीण विकास फेलोशिप (CMRDF) या कार्यक्रमांतर्गत ग्राम परिवर्तक (rural fellows) यांची नियुक्ती निवडलेल्या गावांमध्ये ग्रामीण सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनमार्फत करण्यात येईल. सदर कार्यक्रमांतर्गत उच्चशिक्षित ग्राम परिवर्तकांना निवडलेल्या गावांमध्ये ११ महिन्यात सामाजिक-आर्थिक विकासाला चालना व गती देण्याची संधी मिळणार आहे. एका ग्राम पंचायतीसाठी एका ग्राम परिवर्तकाची नेमणूक केली जाईल आणि त्या निर्देशित भागाच्या विकासासाठी एक शास्त्रीय संशोधन व्यक्ती (Scientific Resource Person) व उत्प्रेरक (Catalyst) या नात्याने जबाबदारी त्यांच्यावर असेल. आपआपल्या भागातील गावांच्या ग्राम पंचायतीत विहित मुदतीत व परिणामकारक परिवर्तनासाठी या ग्राम परिवर्तकांनी गावाचा शास्त्रोक्त अभ्यास करून तसेच Modern Data Tab वापरून ग्रामस्थांचे सल्लागार म्हणून काम करून गाव, ग्रामीण सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन व जिल्हा अभियान परिषदेमध्ये सेतू म्हणून काम करावयाचे आहे. ग्रामस्थांना शासकीय योजनांची माहिती देऊन व शासकीय योजनांचा कृतीसंगम (Convergence) करून गावाचा दृष्टीकोन व्यापक करण्यासाठी प्रयत्न करणे अपेक्षित आहे.

ग्राम परिवर्तकांची (Rural fellows) ची कर्तव्ये व जबाबदारी:

ग्राम पंचायत आणि जिल्हा प्रशासन यांच्या सहाय्याने ग्राम पंचायत विकास आराखडा तयार करणे ही ग्राम परिवर्तकाची प्रमुख जबाबदारी आहे. ज्या ग्राम पंचायतींनी यापूर्वीच ग्राम पंचायत विकास आराखडा तयार केला आहे अशा ठिकाणी ग्राम परिवर्तकांनी १४ व्या वित्त आयोगांतर्गत तरतूदी विचारात घेऊन नवीन सुधारीत आराखडा सर्वेक्षण करून तयार करावा.

- जिल्हा प्रशासन, कॉर्पोरेट कंपनी भागीदार आणि मुख्यमंत्र्यांचे कार्यालय यांच्यामध्ये समन्वय साधणे.
- स्थानिक पातळीवर विकास आराखडा तयार करण्यासाठी ग्राम पंचायतीच्या सहभागाने काम करणे
- लोकांच्या गरजा जाणून घेण्यासाठी सामाजिक-आर्थिक परिस्थितीचे शास्त्रीय दृष्टीकोनातून विश्लेषण करून नाविन्यपूर्ण (Innovative) प्रकल्प तयार करणे.
- जिल्हा प्रशासनाकडून करावयाच्या प्रकल्पाची प्रभावीपणे अंमलबजावणी करण्यासाठी कृती-संशोधन (action-research) तयार करणे.
- ग्रामीण विकासासाठी केलेल्या कामांसदर्भात प्रगती अहवाल नियामक मंडळ आणि कार्यगटांना सादर करणे

ग्राम परिवर्तक (rural fellows) च्या अटी व शर्ती:-

- ग्राम परिवर्तकांनी त्यांना नेमून दिलेल्या ग्राम पंचायतीमध्ये वास्तव्य करावे.
- ग्राम परिवर्तकांनी सहभागी कॉर्पोरेट कंपनीच्या अंतर्गत धोरणांचे पालन करावे
- ग्राम परिवर्तक हे ग्रामीण विकास परिवर्तन फाऊंडेशन या स्वतंत्र कंपनीअंतर्गत कराराने नियुक्त करण्यात आलेले आहेत. त्यामुळे या ग्राम परिवर्तकांना त्यांच्या कंपनीतील कार्यकाळानंतर रोजगारासाठी शासनावर कोणतेही अधिकार प्राप्त होत नाहीत.

गावांची निवड:-

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानांतर्गत निवडावयाच्या १००० गावांपैकी ५०० गावांची निवड प्रमुख विकास भागीदार ज्या गावांमध्ये पुर्वीपासूनच कार्यरत आहेत अशा गावांमधून करण्यात येणार असून उर्वरीत ५०० गावांची निवड राज्यातील अविकसित गावांमधून ग्रामीण सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनमार्फत करण्यात येणार आहे.

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानाची उद्दिष्टे:-

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियान यशस्वी होण्यासाठी निश्चित करण्यात आलेली उद्दिष्टे सोबतच्या सहपत्र-१ मध्ये नमूद केली आहेत. सदर उद्दिष्टे प्राप्त करण्याकरीता निश्चित करण्यात आलेले निर्देशक (indicators) सहपत्र-२ व योजनांचे Matrix सहपत्र-३ मध्ये नमूद केली आहेत.

ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन अंतर्गत कार्यपद्धती :-

ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनने विकसित केलेल्या उपयोजनावर (application) निवडलेल्या गावांची मुलभूत माहिती ग्राम परिवर्तक हे जमा करतील. या जमा केलेल्या माहितीचे वर्गीकरण करुन या माहितीचा उपयोग करुन सुधारीत ग्राम विकास आराखडा तयार करण्यात येईल.

ग्राम परिवर्तक त्यांच्याकडे सोपविण्यात आलेल्या ग्रामपंचायतीचा ग्रामपंचायत विकास आराखडा तयार करुन जिल्हा अभियान परिषदेला सादर करतील. सदर ग्राम पंचायत विकास आराखडा हा ग्राम परिवर्तक आणि जिल्हा अभियान परिषद यांच्या मार्गदर्शनाखाली ग्रामसभा ही तयार करेल. ग्राम पंचायत विकास आराखड्यामध्ये प्राधान्यक्रम सूचित करणे आवश्यक राहिल.

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानांतर्गत निवडलेल्या गावांमध्ये ह्या ग्रामीण सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनकडून उपलब्ध करुन देण्यात येणाऱ्या निधीमधून होणारा खर्च हा सरपंच, ग्रामसेवक आणि ग्राम परिवर्तक यांच्या मान्यतेने करण्यात येईल. ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनमार्फत ग्राम विकास आराखड्यानुसार खर्च करण्यासाठी वितरीत करण्यात येणारा निधी गावपातळीवर ring fence करुन उपलब्ध करुन देण्यासाठी गावस्तरावर स्वतंत्र खाते उघडण्यास व याकरिता संबंधित गावांचे सरपंच व ग्रामसेवक यांना प्राधिकृत करण्यात येईल.

ग्राम परिवर्तक हे जिल्हा अभियान परिषदेच्या सहाय्याने सर्व शासकीय योजनांच्या माध्यमातुन ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियान राबवतील.

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानांतर्गत राज्य शासनाची भूमिका:-

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानांतर्गत नोडल एजन्सी म्हणून ग्राम विकास विभाग राहिल.

महाराष्ट्र शासन आणि त्याअंतर्गत आदिवासी विकास विभाग, ग्राम विकास विभाग, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, कौशल्य विकास व उद्योजकता विभाग, जलसंधारण विभाग, शालेय शिक्षण विभाग तसेच ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानास आवश्यकता भासल्यास इतर विभागांकडून सहाय्य घेण्यात येईल.

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानांतर्गत फलनिष्पत्ती:-

ही उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी ग्राम परिवर्तक मदत करतील आणि संनियंत्रण यंत्रणेने दिलेल्या आराखड्याप्रमाणे अविकसित असलेल्या १००० ग्राम पंचायतींची आवश्यक माहिती जमा करतील.

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानाच्या प्रगतीचे मूल्यमापन करण्यासाठी तसेच संचालक मंडळ व नियामक मंडळाला भविष्यात अभियानाच्या संनियंत्रणविषयक कार्यपद्धतीबाबत अभिप्राय (feedback) सादर करण्यासाठी तज्ञ संस्थेची (expert agency) निवड करण्यात येणार आहे.

राज्यात ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियान राबविण्यासाठी राज्य शासनाच्या सहभागासंदर्भात निर्णय घेण्याबाबतचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन आहे.

शासन निर्णय:

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियान राबविण्याकरीता राज्य शासनाच्या सहभागाबाबत स्पष्टता येण्यासाठी खालीलप्रमाणे निर्णय घेण्यात येत आहे.

- १) ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियान राबविण्यासाठी राज्य, विभाग, जिल्हा, तालुका व ग्रामस्तरावर ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनमार्फत गठीत करण्यात येणाऱ्या विविध समित्यांवर शासकीय अधिकाऱ्यांना नियुक्त करण्यास व ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानाच्या अंमलबजावणी संदर्भात सहकार्य करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
- २) ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानाकरीता मा. मुख्यमंत्री सहाय्यता निधीमधील विशेष दुष्काळ निवारणाकरीता देणगीदारांकडून प्राप्त झालेल्या निधीमधून या प्रकरणी निधी उपलब्ध करून देण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
- ३) ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानांतर्गत ग्राम विकास विभागास नोडल एजन्सी म्हणून मान्यता देण्यात येत आहे.
- ४) ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानांतर्गत राज्य ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन सर्व राज्य पुरस्कृत योजनांसंदर्भात अभियानांतर्गत निवडलेल्या गावांमध्ये निश्चित केलेल उद्दिष्ट प्राप्त करून घेण्यासाठी व विशेषतः सोबतच्या सहपत्र-२ व सहपत्र-३ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे परिवर्तन निर्देशक (indicators) व योजनांचे Matrix प्राप्त करण्यासाठी संबंधित विभागांनी प्राधान्याने आवश्यक कार्यवाही करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

- ५) ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानांतर्गत आदिवासी विकास विभाग, ग्राम विकास विभाग, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, कौशल्य विकास व उद्योजकता विभाग, जलसंधारण विभाग, शालेय शिक्षण विभाग तसेच ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानास आवश्यकता भासल्यास इतर विभागांकडून सहाय्य घेण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
- ६) ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानाच्या प्रगतीचे मूल्यमापन करण्यासाठी तसेच संचालक मंडळ व नियामक मंडळाला भविष्यात अभियानाच्या संनियंत्रणविषयक कार्यपद्धतीबाबत अभिप्राय (feedback) सादर करण्यासाठी तज्ञ संस्थेची (expert agency) निवड करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
- ७) ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनमार्फत ग्राम विकास आराखडयानुसार खर्च करण्यासाठी वितरीत करण्यात येणारा निधी गावपातळीवर ring fence करून उपलब्ध करून देण्यासाठी गावस्तरावर स्वतंत्र खाते उघडण्यास व याकरिता संबंधित गावांचे सरपंच व ग्रामसेवक यांना प्राधिकृत करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक 201708141215115720 असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने.

असीम गुप्ता
सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई.
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. सर्व मा. मंत्री व मा. राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

४. मा. विरोधी पक्ष नेता, विधान सभा / विधान परिषद, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
५. मा. विधानसभा व विधान परिषद सदस्य, महाराष्ट्र विधानमंडळ, सचिवालय, मुंबई.
६. मा. मुख्य सचिव यांचे वरीष्ठ स्वीय सहायक, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई.
७. महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता / लेखा परिक्षण), महाराष्ट्र राज्य - १ व २, मुंबई/नागपूर.
८. संचालक, अधिदान व लेखाधिकारी, मुंबई.
९. संचालक, निवासी लेखा परीक्षा अधिकारी, मुंबई.
१०. मा. अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/ सचिव, मंत्रालयीन प्रशासकीय विभाग, (सर्व).
११. विभागीय आयुक्त (सर्व).
१२. जिल्हाधिकारी (सर्व).
१३. जिल्हा कोषागार अधिकारी, सर्व.
१४. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती अभियान बेलापूर, नवी मुंबई.
१५. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, सर्व.
१६. ग्रामविकास व जलसंधारण विभागातील सर्व सह सचिव/उप सचिव/अवर सचिव/कक्ष अधिकारी, मंत्रालय, मुंबई.
१७. उप सचिव, नियोजन (का.१४११ व १४१४) मंत्रालय, मुंबई
१८. वित्त विभाग (का.व्यय-१५ व अर्थ-१७), मंत्रालय, मुंबई
१९. उपायुक्त (विकास), सर्व, विभागीय आयुक्त यांचे कार्यालय.
२०. प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा, सर्व
२१. अतिरिक्त संचालक, एकात्मिक ग्रामीण विकास कार्यक्रम कक्ष, बांधकाम भवन, फोर्ट, मुंबई.
२२. निवडनस्ती (कार्यासन योजना - ३).

शासन निर्णय क्रमांक ग्रासाप - २०१७/ प्र.क्र. ५६ / योजना-३ दिनांक २५/९/२०१७ चे सहपत्र-१.

ग्राम सामाजिक परिवर्तन अभियानाची उद्दिष्टे

अ) आर्थिक उद्दिष्टे:-

१. शेतकऱ्यांचे उत्पन्न दुप्पट करणे (सद्याचे सरासरी प्रत्येक कुटुंबनिहाय उत्पन्न रु. ७५००/- आहे).
२. राज्यात देशातील सर्वोत्तम कृषी उत्पादन दर गाठण्यासाठी पिकांच्या प्रति हेक्टरी उत्पादनात सुधारणा करणे.
३. राज्यातील कुटुंबांना दारिद्र्यरेषेवर आणणे. (सध्या महाराष्ट्राच्या लोकसंख्येपैकी १७.३५% लोकसंख्या दारिद्र्य रेषेखाली आहे).
४. राज्यातील युवकांना कौशल्यविषयक प्रशिक्षण देऊन रोजगार उपलब्ध करून देणे.

आ) सामाजिक उद्दिष्टे :-

१. सर्व गावांमध्ये digital संपर्क यंत्रणा स्थापित करणे.
२. सर्व कुटुंबांना पक्की घरे उपलब्ध करून देणे.
३. सर्व गावांमध्ये शुद्ध आणि सुरक्षित पाणीपुरवठा करणे.
 - ग्रामपंचायतीमध्ये पाण्याच्या उपलब्धतेच्या हमीसाठी मानव संसाधनांचा विकास.
 - गावातील सर्व घरांना पुरेसे शुद्ध पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा करणे.
 - कृषी व सिंचनासाठी पाण्याचा पुरवठा करणे.
 - पाण्याचा परिणामकारक व प्रभावी वापर करण्याकरीता सिंचन पद्धतीत सुधारणा करणे.
 - जमीनीखालील पाणीसाठ्यात वाढ करणे तसेच एकूण पाणीसाठ्यात वाढ करण्यासाठी यंत्रणा उभी करून गावे दुष्काळमुक्त करणे.
 - नैसर्गिक पद्धतींचा वापर करून नद्या, नाले व झरे यांची देखभाल करणे.

ई. मानव विकास उद्दिष्टे :

१. बालमृत्यु दरात (Infant Mortality Rate) लक्षणीय घट करणे.
२. सर्व गावांमधील आरोग्यविषयक व स्वच्छतेचा दर्जा सुधारणे.

३. गावातील सर्व घरांमध्ये आरोग्यदृष्ट्या योग्य स्वच्छतागृहे. सर्व गावे हागणदारीमुक्त करणे.

उ. शैक्षणिक व ज्ञान संपादनाची उद्दिष्टे :-

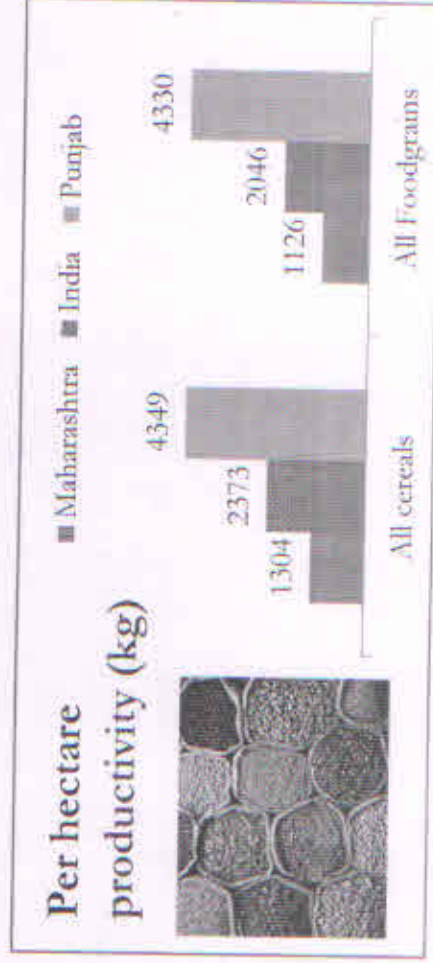
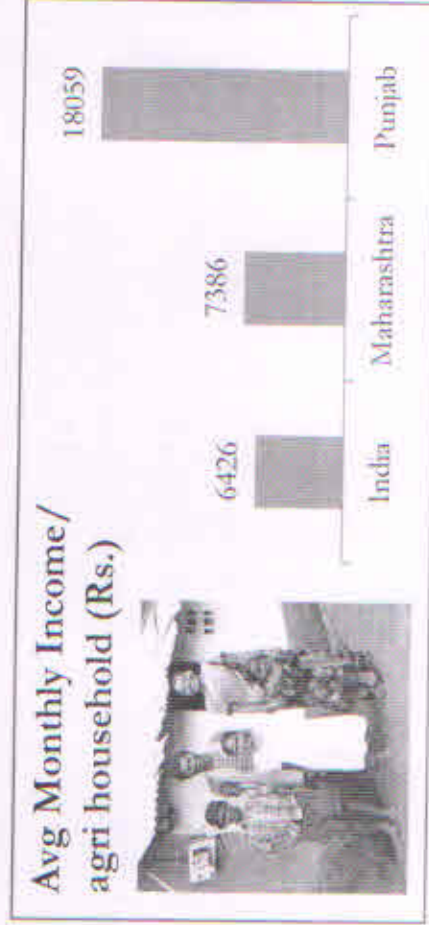
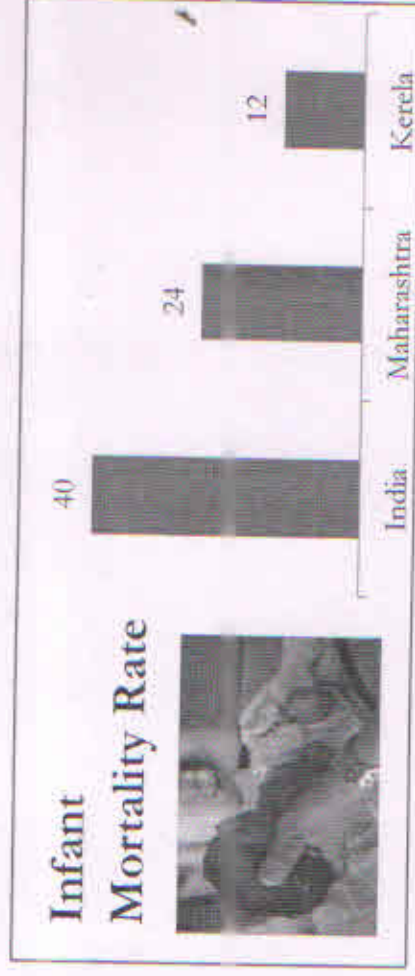
१. सर्व शाळांमधून सर्व स्तरावर शिक्षणाच्या विशेषतः प्राथमिक शिक्षणाच्या फलनिष्पत्तीच्या क्षेत्रात सुधारणा करणे.
२. शिक्षणाच्या दर्जात सुधारणा.

ऊ. पर्यावरणविषयक उद्दिष्टे :-

१. सामुहिक शेतीला प्रोत्साहन देणे.
२. वन्यजीवन आणि जैव विविधतेचे संवर्धन करणे.
३. जैवविविधता आणि वृक्षसंवर्धनात वाढ.

Transformation Targets (1/2)

Each key development indicators in the 1000 Model Villages should match that in the best performing state

Transformation Targets (2/2)

Education Index

Standard V Students who can subtract

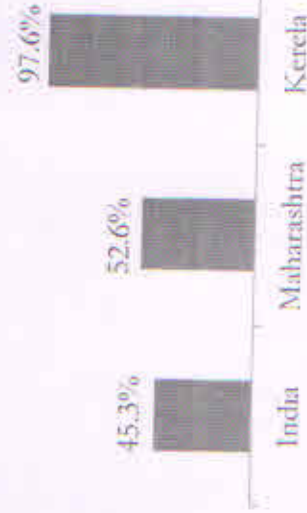

Digital Connectivity

- Mobile network and access to internet for all villages
- India's first Digital Village is being developed in Harisal presently

Sanitary toilets in rural households

% Population below poverty line

Pucca Housing

100 % Pucca Housing

All village households to get pucca housing under the Housing For All Initiative

Tree cover

Each contribution will be matched by the State through government schemes

Sector	Scheme	Components
Education 	Sarva Shiksha Abhiyaan	Free education to children between 6 to 14
	Kasturba Gandhi Balika Vidyalyaya	Education facilities for girls in Economically Backward Blocks
	Mid-day meal scheme	Free meals at school
Health 	APJ Abdul Kalam Amrut Yojna	Nutritious food to pregnant women for 6 months
	Mahatma Jyotiba Phule Yojna	Free critical care for low income families
Agriculture & allied skills 	Krishi Gurukul Yojna	Farmer education on new techniques in agriculture and floriculture
	Pramod Mahajan Kaushalya vikas Yojna	Evaluate and integrate existing schemes of skill development; launch new ones
	Subsidized seeds	Subsidizing good quality seeds and enhancing availability to all farmers

Note: Illustrative list (not exhaustive)

शासन निर्णय क्रमांक शासापं - २०१७/प्र.क. ५६/मोजना - ३, दिनांक
२५/४/२०१७ चे सद्यपत - ३

Sr. No	Intended Outcome	Scheme	Remark on how to leverage that outcome	Policy Change Convergence GOM
1	Drought free village with complete water security.	1. NRDWP 2. JSA 3. Sustainability component of NRDWP with GSDA 4. NREGA works under JSA	- Water audit of the village as per JSA guidelines. - Shivar feri. - Interventions can be suggested after studying watershed structure, geological & geographical composition of the area by the field officials of concerned department.	Water Conservation, Planning Dept : All 1000 villages to eligible for Jalyukta shivar funding under DPDC
2	Development of human resource for ensuring water security.	1. Discussion & Resolution in Gram Sabha.	- Technical guidance by the concerned departments. - Involvement of NGOs working in the area. - Self discipline & peer pressure.	
3	Skill Training & placement of all willing candidates in the formal sector.	1. Pramod Mahajan Skill & Entrepreneurship Development Program. 2. Funds can be made available from DPC funds, TSP. 3. CSR funds can be identified.	- Industrial Association can be approached by District Council. - VTP can be identified, MoUs with industries directly. - Effort should be made to make employment available in village itself wherever possible (especially for women). - Residential training batches to be organized for candidates from remote areas. - Taluka ITI to scan village for suitable candidates - Focus should be on placements.	PM Skill and Entrepreneurship Devt programme to be applicable to all 1000 villages.
4	GP to have Wildlife & Biodiversity Conservation mechanism in place with complete community participation.	1. Forested village to be taken up under Village forest Rules 2. Provisions of Biodiversity Act/ Rules 3. District, Taluka & Village level committees on Biodiversity.	- JFMC, Van Gram Committees could be motivated to take up this job in liaison with Forest Department. - Documentation of local flora & fauna. Booklets could be published giving information about local flora & fauna. Interpretation centers would work as a tourist attraction. - DPDC Re-afforestation of Degraded Forest programme to be targeted in village	

Sr. No	Intended Outcome	Scheme	Remark on how to leverage that outcome	
5	Waste & Waste water recycling and treatment facilities.	1. Swachha Bharat Mission. 2. 14 th Finance Commission grant 3. PESA fund (5%). 4. NREGA	<ul style="list-style-type: none"> - Motivation of the community to segregate waste & composting. - Nadep & Soak pits under NREGA. - For village with larger population, engineering college could be engaged to work as TSP. - Wherever Piped Water Supply Schemes (PWSS) is available, water meters could be introduced with assistance from ZP Cess funds so that excessive water use & in turn waste water generation would be curtailed. 	NREGA deptt to issue circular to take up soak pits, in all 1000 villages
6	Introduction of Organic farming methods.	1. Nanaji Deshmukh Krishi Sanjivani Project. 2. Extension activity of agricultural department.	<ul style="list-style-type: none"> - Promotion of group farming - Through FPOs promotion of contract farming. - Promote Gat Sheti under new Group Farming policy 	NDKSP: Applicable to Amravati, Buldhana, Wardha, Akola, Washim, Marathawada
7	Complete afforestation of all degraded land, Gairan land, Protected Farms through JFMCs.	1. 50 crore plantation program of forest department. 2. Routine plantation program of forest department financed out of DPC funds. 3. NREGA for conservation of nurseries.	<ul style="list-style-type: none"> - Identification of degraded land, gairan land, irrigation department land, other govt. lands, Creation of land bank at the village level. - Preparation of program of plantation & conservation on these lands. - Careful selection of varieties considering local conditions, flora & fauna. - Forest, Social forestry & Agriculture department will be key departments. - Detailed conservation plan in details which will lead to employment to locals. - Proper documentation. 	Forest Deptt to issue circular to take up all 1000 villages under DPDC, CAMPA afforestation programme through village JFM or Gram Vans
8	GP to be digitally	1. NOFN project	<ul style="list-style-type: none"> - Liaison with PWD, ZP, Forest authorities necessary to resolve local issues in 	

	connected through NOFN (National Optical Fibre Network) Project.	2. PESA (5%) funds. 3. GP Cess funds	implementation of NOFN project. - Wi-Fi zones to be created (say at GP office, PHC) so that digital connectivity can be utilised for communication (over voice calls) - Efforts for erection of mobile towers. Use of CSR if possible.	
Sr. No	Intended Outcome	Scheme	Remark on how to leverage that outcome	
9	Significant improvement in the learning outcomes compared to the baseline of all the children in the primary schools.	1. Education Quality improvement program of the School Education department.	- Refer ASER Survey report. - List of students who show less progress could be prepared. Special Session of two hours would be arranged for those students on each Saturday after regular school time. (This activity will be undertaken only after discussion with School Management Committee, Parent Teacher Committee & after negotiation with Teachers' Sanghatana) - Introduction of initiatives like Activity based learning, Loud Reading, Audio Visual learning aids to understand subjects like mathematics, science.	School Education Deptt will issue circular to take all 1000 villages under Pragat school and e learning project
10	GP to be Open Defecation Free (ODF).	1. Swachha Bharat Mission. 2. NREGA 3. DPC, TSP funds (Thakkar Bappa Scheme) 4. MP, MLA, LADS	- Families would be identified who engage in open defecation (Baseline survey & present situation to be compared). - IHHL to be sanctioned for all willing families. - For families with issues like availability of land, provision of community toilets could be made. - Motivation is the key and availability important before enforcement. - For community toilets, cleanliness will ensure if people are going to use it. Safai Karmachari could be appointed. Responsibility could be given to Self Help Group. - CSR funds could be used where benefit given earlier, but toilets not in working conditions. - NGOs like AgaKhan Foundation work in this area. They can be approached for help. - Community toilets to be made available at	Water Sanitation deptt to issue circular for all 1000 villages to prioritize toilet funding

			<p>open defecation sites. Mostly these are govt. lands.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Help of people's representatives could be taken. - Migratory sites also to be covered. - Mason trainings to be organised in villages. It makes skilled labor available locally while creating few more toilets. 	
Sr. No	Intended Outcome	Scheme	Remark on how to leverage that outcome	
11	Significant reduction in IMR towards the State average.	<ol style="list-style-type: none"> 1. ARSH (Adolescent Reproductive & Sexual Health Program). 2. ANC Tracking & ANC Check-up. 3. Janani Shishu Suraksha Karyakram (JSSK). 4. Counselling for breast feeding. 5. HBNC program (Home Based Neo-natal care) 6. Amrit Ahar Yojana. 7. Village Child Development Centre (VCDC), Child Treatment Centre (CTC), Nutritional 	<ul style="list-style-type: none"> - Emphasis on ARSH program for adolescent girls (both school going & out of school.) - 100% ANC Tracking & ANC Check-up must be ensured. ANM can help in getting it Done. - Focus to achieve 100% institutional Delivery. JSSK (Janani Shishu Suraksha Karyakram) may help in achieving that. - 100% achievement of breast feeding as per guidelines to be ensured. - HBNC program may directly help in reducing incidence of child mortality Assistance of ASHA & Anganwadi Worker is crucial in this initiative. - Amrit Ahar Yojana implementation can be facilitated. Anganwadi worker could be provided with additional help from GP funds or PESA 5% funds after convincing villages through discussion in Gram Sabha. - VCDC, CTC, NRC primary interventions to tackle malnutrition. Key is to ensure timely admission to these centers & completing the specified duration with zero drop out. - Migration leads to losing the mother & child out of tracking Probable site of migration could be recorded. Contact numbers could be noted. Health machinery at the site of migration could be informed. 	

		Rehabilitation Centre (NRC).		
		8. Tracking Migration.		
12	Every household equipped with drinking water facility.	1. NRDWP (National Rural Drinking Water Program). 2. DPC, TSP funds (Thakkar Bappa Scheme) 3. ZP Cess funds. 4. Sustainability component of NRDWP operated by GSDA.	<ul style="list-style-type: none"> - Provision of Piped Water Supply Scheme could be done out of NRDWP. - For small hamlets/padas, Solar Mini Water Supply Schemes (with 5 years AMC) could be proposed. Thakkar Bappa Scheme could be used for making provision. - For necessary & unavoidable repairs, ZP cess funds could help. - Target should be provision of water connection to every household with water meters. 	Water Supply deptt to issue GR to enable all 1000 villages to be covered under CM gramian Water supply scheme, if these do not have adequate water and if vilalge achives 100% odf, 100% SECC homeless to be covered, 100% soak pits, and 100% jalyukta shivar and afforestation of all degraded lands
Sr. No	Intended Outcome	Scheme	Remark on how to leverage that outcome	
13	All eligible beneficiaries to have pucca houses through Rural Housing Program.	1. PMAY (Prime Minister Awas Yojana). 2. Allotment of government lands wherever needed for housing schemes as per revenue department guidelines.	<ul style="list-style-type: none"> - List of demand for pucca houses should be prepared. - For beneficiaries with land availability PMAY. - For landless beneficiaries housing schemes could be proposed on Govt. lands under PMAY. - Target for 100% beneficiary coverage in the given time frame. 	RDD to issue circular in concurrence with TDD, Social justice, to cover all SECC beneficiaries in 1000 villages in 2017-18
14	All households either have LPG connection or Clean Cook Stove.	1. PM Ujjwala Scheme. 2. JFMC funds.	<ul style="list-style-type: none"> - Target for 100% coverage of eligible beneficiaries under PM Ujjwala Scheme Assistance of revenue department machinery could be taken. - Wherever JFMC have funds at their disposal, it could be used to provide for LPG connection. 	Forest to issue GR : CAMPA to provide LPG connection if forested area with active JFM

		3. PESA funds. 5%	- District Council to co-ordinate with all agencies of LPG suppliers in order to achieve 100% completion.	
15	Start-Up India, Mudra bank initiatives to be implemented resulting in a significant increase in number of rural entrepreneurs.	1. Mudra Scheme 2. Start up India Scheme. 3. MSRLM (Maharashtra State Rural Livelihood Mission) 4. PMEGP (Prime Minister Employment Generation Program.) 5. R-SETI (Rural Self Employment Training Institute.)	- With the help of banks working in that area, camps to be organized in villages giving information of these schemes to the youth in the village. - Training could be arranged to willing candidates about self employment initiatives at RSETI. - Wherever needed, issues regarding response of banks could be brought to the level of DLCC meeting. - Liaison with local bank manager necessary.	RDD, WCD: to issue circular to target all 1000 villages under MSRL, MAVIM livelihoods by setting up and funding self help groups
Sr. No.	Intended Outcome	Scheme	Remark on how to leverage that outcome	
16	Every adult in the GP has a bank account	1. Jan Dhan Yojana. 2. Banking Correspondent Model. 3. Atal Pension Yojana	- In liaison with banks available in that area, camps could be arranged at the village level. All adults not with a bank account can open a zero balance bank account under JDY. - All account holders can also be given benefit of Atal Pension Yojana. - For villages which don't have bank branches, banking correspondent (BC) could be appointed by bank. B.C. would ensure that basic banking transactions happen locally.	
17	All willing farmers to be provided with crop loan.	1. Crop loan facility offered by DCC bank as well as commercial banks.	- A list of all farmers in the village could be made available by Talathi (Form & 8A). Talathi can also provide list of farmers who have taken crop loan by checking entry of loan encumbrance on 7/12 extract. - This list can also be made available by local credit society office & local bank branch.	

			<ul style="list-style-type: none"> - A camp could be organized in liaison with bank branch & credit society & all farmers who haven't availed crop loan facility can be enrolled & willing farmers could be given crop loan. 	
18	All farmers in the GP are enrolled for Agriculture Insurance.	1. PM fasal Bima Yojana 2. Insurance Scheme based on climatic conditions.	<ul style="list-style-type: none"> - List of all farmers could be taken from Talathi. - Agriculture Assistant may inform how many of these farmers have availed crop insurance. - An information & awareness camp could be organized at village for publicity of the scheme in liaison with agriculture department - All remaining farmers would be enrolled for the scheme. - 100% coverage should be targetted. 	-
Sr. No	Intended Outcome	Scheme	Remark on how to leverage that outcome	
19	All PDS services are adhaar linked	1. Adhaar Scheme 2. Public Distribution Scheme.	<ul style="list-style-type: none"> - Local Fair Price Shop (FPS) owner will make a list of all ration cards & list of ration card without adhaar linkage available. - In liaison with Tahsildar, a camp for adhaar enrollment could be arranged at the village. - Adhaar seeding of remaining ration cards can be completed by Tahsildar office at taluka level. - PoS/PoC machine would be available at the FPS. It should be ensured that all transactions at the FPS happen only through these PoS/PoC machines. 	-
20	Focused advocacy for convergence	1. Discussion at Gram Sabha.	<ul style="list-style-type: none"> - Various Schemes available can be listed & discussed in the Gram Sabha. Eligible beneficiaries could be identified & 	-

	of all relevant initiatives.		<p>recommended by Gram Sabha.</p> <ul style="list-style-type: none"> While doing so, efforts should be made for convergence of various schemes Approach should be to give benefit to each & every family of the scheme it is eligible for. 	
21	Increased average monthly household incomes significantly	<ol style="list-style-type: none"> Convergence of all schemes for every family would ensure this. Agriculture allied activities could be focused. Skill Development initiatives. 	<ul style="list-style-type: none"> Effort should be to ensure that every adult individual of the family is participating in some economic activity as per her/his capacity. Major occupation is agriculture Efforts should be made to increase average monthly income families engaged in agriculture. Introduction of agriculture allied activities like poultry, dairy, goat rearing etc. Group farming could be promoted Activities like FPOs will give more bargaining power to farmers to market their produce. 	Agriculture Deptt : issue circular to include all 1000 villages in promoting gat sheti,
22	Increased per hectare agricultural productivity.	<ol style="list-style-type: none"> JSA मागेल त्याला शेततळे. मागेल त्याला कृषीपंप Agricultural Term Loan. Nanaji Deshmukh Krishi Sanjivani Yojana. 	<ul style="list-style-type: none"> Investment on each & every farmer by individual farmer is important. Benefits like farm pond (शेततळे), irrigation well to be sanctioned to all willing farmers. Efforts to be made to convince farmers about importance of farm pond. Success stories could be published. In liaison with agriculture department, best cultivation practices, improvement in cropping patterns could be disseminated. Efforts to be made for improvement in quality of land in Kharpan belt of Vidarbha. 	-
23	Road Connectivity	All village 12 month connectivity	Under CMGSY, village to be connected in 2018 if Village in 2017 undertake 100 % ODF, Afforestation, and 100% jalyukta shivar, 100% coverage of all SECC homeless, and 80% learning outcomes	RDD- CMGSY to initiate all 1000 village connectivity in 2018, if village achieves HDI outcomes

Matrix of Outcomes & Schemes